

Ks. Henryk M. Jagodziński – New Delhi

ARCYBISKUP ZALESKI MISJONARZ INDII WSCHODNICH

Arcybiskup Władysław Michał Zaleski choć pełnił w Indiach funkcję delegata apostolskiego, to jednak sam uważał się za misjonarza i swoim stylem pracy i życia bardziej go przypominał aniżeli wielkiego dostojnika kościelnego, jakim był w istocie¹. Gwoli przypomnienia pragnę zaznaczyć, że delegat apostolski to przedstawiciel Ojca św. przy Kościele lokalnym, natomiast nuncjusz apostolski jest przedstawicielem papieża zarówno przy Kościele lokalnym, jak i przy władzach danego państwa². Nawiązanie pełnych relacji dyplomatycznych między Stolicą Apostolską a Indiami nastąpiło dopiero 22 sierpnia 1967 r. W latach pracy abp. Zaleskiego Indie były jeszcze kolonią brytyjską. Pełną niepodległość kraj ten uzyskał dopiero 15 sierpnia 1947 r. Arcybiskup Zaleski był nie tylko wielkim dostojnikiem Stolicy Apostolskiej, ale również szczerym polskim patriotą, wybitnym botanikiem³, wytrawnym podróżnikiem i zdolnym pisarzem⁴. Pomimo wielu zasług dla Kościoła i Polski, ta wyjątkowa postać jest w naszym kraju mało znana. Sporadycznie można spotkać bardziej lub mniej obszerne noty biograficzne dotyczące jego osoby w pracach poświęconych polskim hierarchom kościelnym, podróżnikom, ludziom kultury czy

¹ Por. W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski, delegat apostolski Indii Wschodniej, arcybiskup Teb, patriarcha Antiochii*, Roma 1965, s. 128.

² Por. H. Jagodziński, *Historia i współczesność papieskiej dyplomacji*, „Studia Sandomierskie”, 15 (2008), z. 4, s. 75–94.

³ Por. K. Mączewska, *Flore Tropicale. Kolekcja ikonograficzna Władysława Michała Zaleskiego w Ogrodzie Botanicznym Wydziału Biologii Uniwersytetu Warszawskiego*, „Muzealnictwo”, 55 (2014), s. 107–117.

⁴ Por. L. Karpowiczowa, *Sylwetka Władysława Zaleskiego (1852–1925) na tle jego zainteresowań botanicznych*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 14 (1969), nr 3, s. 515.

naukowcom⁵. Jak dotąd, jedyna monografia poświęcona abp. Zaleskiemu, autorstwa ks. Witolda Maleja, ukazała się w 1965 r. i została jednocześnie opublikowana w wersji polskiej oraz angielskiej⁶.

1. Dzieciństwo i młodość

Władysław Michał Bonifacy Zaleski przyszedł na świat 26 maja 1852 r. w Wielonie na Litwie, w powiecie kowieńskim, jako syn Leona Zaleskiego i Gabrieli z Dombrowiczów. Jego ojciec był obywatelem ziemskim oraz prezesem sądów w Kownie. Jak wiele polskich rodzin na Litwie, również jego rodzina odznaczała się szczególnym poczuciem patriotyzmu i przywiązaniem do świętej wiary katolickiej. Ojciec naszego bohatera był trzykrotnie więziony w związku z powstaniami listopadowym i styczniowym. Sam abp Zaleski później napisze w swoim pamiętniku o powstaniu styczniowym znamienne słowa:

Powstanie (1863) było walką bohaterską. Stało się z rozporządzenia Boga, który kieruje losami narodów, którego plany dla nas niezrozumiałe. Dzielna ta młodzież krwią swoją zlała łany ojczyste. Wy zaś zbieracie plon ich bohaterstwa. Gdyby nie to powstanie i straszne po nim męczeństwo narodu, nie mielibyście tego, co Bóg wam dziś oddaje. Była to dzielna walka, a tej młodzieży, co życie swoje złożyła na ołtarzu ojczyzny, co krew swoją szlachetną wylała przed Bogiem, zawdzięczamy odbudowanie Polski (*Pamiętniki*, t. 8, s. 209–210)⁷.

Początki swojej edukacji Władysław Zaleski odebrał najpierw w domu rodzinnym, zaś szkołę średnią ukończył w Kownie. Wraz z rodzicami, jako kilkuletnie jeszcze dziecko, odbył szereg podróży do Berlina, Ems i Paryża. Później podróżował już sam, docierając w swoich wędrówkach nawet do Egiptu. Decyzję o pójściu drogą powołania kapłańskiego podjął

⁵ Por. W. Słabczyński, *Polscy podróżnicy i odkrywcy*, Warszawa 1988, s. 156–157; L. Karpowiczowa, *Władysław Michał Bonifacy Zaleski*, w: *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, Warszawa 1987, s. 600; A. Miklaszewski, *Polacy w historii i kulturze krajów Europy Zachodniej. Słownik biograficzny*, red. K. Kwaśniewski i L. Trzeciakowski, Poznań 1981, s. 473–474; K. R. Prokop, *Polscy kardynałowie*, Kraków 2001, s. 221; K. Karski, *Zaleski, Vladislaus*, w: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (BBKL), Band 14, Bautz, Herzberg 1998, s. 335–336.

⁶ W. Malej, Ks. W. M. Zaleski...; w wersji angielskiej: *Patriarch Ladislas Zaleski – Apostolic Delegate of the East Indies, by the Rev. Dr. Witold Malej*. Ed. Fr. Theodore A. Pereira, Bombay 1965; Rok wcześniej ks. Malej opublikował artykuł *Działalność prawna patriarchy Zaleskiego*, „Prawo Kanoniczne”, 7 (1964), nr 3–4, s. 168–183, którego większa część znalazła się we wspomnianej monografii Ks. W. M. Zaleski..., w rozdziale pt. *Działalność prawna arcybiskupa Zaleskiego*, s. 85–111.

⁷ Por. W. Malej, Ks. W. M. Zaleski..., s. 42.

dość późno, bo dopiero w wieku lat 27, co było dużą niespodzianką również dla jego bliskich. W 1880 r. wstąpił do Warszawskiego Seminarium Duchownego, skąd w 1881 r. wyjechał na dalsze studia do Rzymu. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1882 r. we Florencji. W Wiecznym Mieście spotkał dwóch wybitnych polskich kardynałów: Mieczysława Ledóchowskiego i Włodzimierza Czackiego. Ten ostatni sam będąc w przeszłości w służbie dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej, pełniąc m.in. funkcję nuncjusza apostolskiego w Paryżu, skierował młodego Władysława do *Pontificia Accademia dei Nobili Ecclesiastici*, popularnie zwaną Papieską Akademią Dyplomatyczną, przygotowującą przyszłych papieskich dyplomatów. Studia teologiczne kontynuował w *Collegium Romanum* Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego, które uwieńczył doktoratem z teologii. W tym czasie, jednym z jego kolegów był ks. Giacomo della Chiesa, późniejszy papież Benedykt XV⁸.

2. Delegat apostolski w Indiach Wschodnich

Po ukończeniu Akademii Dyplomatycznej w 1885 r., w tymże samym roku został wysłany z misją dyplomatyczną do Hiszpanii, a rok później po raz pierwszy odwiedził Indie, towarzysząc tytułarnemu arcybiskupowi Cesarei A. Agliardiemu, pierwszemu delegatowi apostolskiemu w Indiach Wschodnich. Podczas tej podróży był naocznym świadkiem ustanowienia hierarchii kościelnej w tym kraju. Wziął także udział w pierwszych synodach w Kolombo na Cejlonie (obecnie Sri Lanka) oraz w Indiach, w Bangalore i Allahabadzie. W 1887 r. papież Leon XIII mianował go swoim prałatem oraz osobistym przedstawicielem na jubileuszu 50-lecia panowania królowej brytyjskiej Wiktorii. W latach 1889–1890 pełnił funkcję radcy w Nuncjaturze Apostolskiej w Paryżu. Następnie ks. prałat Zaleski pracował jako konsultor spraw wschodnich w Kongregacji Rozkrzewiania Wiary (*Propaganda Fide*) w Rzymie⁹.

W 1890 r. papież Leon XIII wysłał go do Indii w charakterze nadzwyczajnego delegata Stolicy Apostolskiej. Otrzymał wtedy specjalne instrukcje podpisane przez kard. Mariano Rampolla del Tindaro, ówczesnego sekretarza stanu, aby zbadał, jakich sposobów i środków należy użyć dla erygowania Seminarium Generalnego w Indiach, jednak bez uszczerbku dla oficjalnej misji delegata apostolskiego¹⁰. Zaangażowany w wypełnienie postawionych przed nim zadań, otrzymał pismo noszące datę 11 lutego

⁸ Por. W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 46–47.

⁹ Por. tamże, s. 48.

¹⁰ Por. L. P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee of the Apostolic Delegation of the East Indies (1884–1934) Retrospect and Prospects*, Bangalore 1934, s. 48.

1892 r., którym kard. Rampolla poinformował go, że Ojciec św. mianował ks. prałata Zaleskiego delegatem apostolskim Indii Wschodnich i arcybiskupem tytularnym Teb w Achai¹¹. Tę tytularną stolicę arcybiskupią zajmował wcześniej kard. Ledóchowski, który tymczasem został prefektem Kongregacji Rozkrzewiania Wiary. W kompetencji owej dykasterii znajdowały się także Indie. W marcu 1892 r. zastąpił arcybiskupa Aiuti, dotychczasowego delegata apostolskiego w Indiach Wschodnich. Sakrę biskupią otrzymał 15 maja 1892 r. w Kalkucie. Obszar który podlegał jego jurysdykcji sięgał od Afganistanu i Himalajów na północy, po Cejlon i sąsiednie wyspy Oceanu Indyjskiego na południu¹². Za swoją rezydencję wybrał miasto Kandy na Cejlonie. Wybudował tam Seminarium Generalne, które miało przygotowywać rodzimy kler dla podlegających mu terenów. W tym miejscu ustanowił również swoją siedzibę jako delegata apostolskiego dla Indii Wschodnich. Pozostawił po sobie imponujące archiwum, które obejmowało 180 tomów akt, zawierających 5845 dokumentów zaprotokołowanych i opatrzonych numerem dziennika. Oprócz rutynowych dokumentów właściwych dla delegatów apostolskich, można je było podzielić na 6 grup tematycznych:

1. Erekcja Papieskiego Seminarium w Kandy;
2. Wprowadzenie w życie konkordatu z Portugalią;
3. Synody prowincjale;
4. Modyfikacja kościelnych jednostek administracyjnych;
5. Działalność literacka;
6. Promocja krajowych indyjskich organizacji katolickich¹³.

Odnośnie lokacji Seminarium Generalnego na Cejlonie niektórzy spekulowali, że tę inicjatywę abp Zaleski przejął od ówczesnego delegata apostolskiego abp. Aguti. Jednakże – jak twierdzi abp Leo Kierkles C.P. – w archiwach Delegacji nie było śladów, aby abp Aiuti otrzymał jakieś instrukcje odnośnie tworzenia Seminarium Generalnego¹⁴. Kiedy sprawa utworzenia tej uczelni stała na porządku dziennym, zarówno abp Aguti, jak i wielu konsultowanych osób optowało za miastem Bangalore, znajdującym się na południu Indii. Dopiero po opuszczeniu Indii przez abp. Aiuti, przeważył wybór abp. Zaleskiego, aby seminarium umieścić jednak w Kandy na Cejlonie. Decyzję w tej sprawie podjęto na specjalnym posiedzeniu Świętej Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościoła, 1 lutego 1892 r., o czym abp Zaleski został poinformowany listem z 5 czerwca 1892 r. Dwa lata później papież Leon XIII polecił wybić z okazji otwarcia Seminarium

¹¹ Por. L. P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee...*, s. 48–50.

¹² Por. W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 49.

¹³ Por. Leo P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee...*, s. 50.

¹⁴ Por. tamże.

Generalnego specjalny medal z jakże wymownym napisem *Filii tui India administri tibi salutis* (Twoi synowie o Indio, będą nosicielami twojego zbawienia)¹⁵. Z uczelni tej wyszło 51 biskupów i 3 kardynałów. O seminarium, które otaczał szczególną troską, abp Zalewski tak napisał w swoim pamiętniku:

Dotychczas tylko w Archidiecezji Goańskiej i na Wybrzeżu Malabarskim było duchowieństwo indyjskie. W Goa o rodzime duchowieństwo troszczył się św. Franciszek Ksawery, a seminarium werapolitańskie około 1750 r. erygował bp Franciszek [Florencjusz] Szostak, urodzony w Lidzie na Litwie. (...) A teraz mnie Namiestnik Chrystusowy polecił kler ten rozciągnąć na cały obszar Indii. Dziwne to zrządzenie Opatrzności Bożej, że po św. Franciszku Ksawerym, który dzieła tego położył fundamenta, dwom Polakom poruczone zostało utworzyć w Indiach dotąd obsługiwanych przez obcych misjonarzy, własny katolicki kler narodowy (*Pamiętniki*, t. 2, s. 378)¹⁶.

Innym ważnym zadaniem powierzonym abp. Zaleskiemu była aktualizacja konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Portugalią zawartego w 1886 r., ponieważ wiele spraw rozpoczętych przez jego poprzedników nie zostało zakończonych¹⁷. Chodziło tutaj przede wszystkim o kwestię uregulowania spraw związanych z dawnymi przywilejami udzielonymi królom Portugalii w ich koloniach w Indiach, a zwłaszcza kwestii tzw. patronatu, czyli prawa władz królestwa Portugalii do wpływania na nominacje biskupie. W zamian państwo portugalskie otaczało Kościół opieką, w ramach której udzielało mu również pomocy finansowej. Wielka Brytania przejmowała stopniowo kontrolę nad dawnymi koloniami portugalskimi w Indiach, gdzie Portugalia nadal posiadała wpływ na obsadzanie niektórych stolic biskupich. Na mocy konkordatu z 1886 r. Portugalia zachowała sobie prawo patronatu tylko nad diecezjami portugalskimi w swojej kolonii w Goa. W roku 1914 rząd portugalski całkowicie zrzekł się prawa patronatu, zaprzestając tym samym wypłacania corocznych dotacji dla diecezji, które były nim objęte. Chociaż diecezje utraciły systematyczną pomoc finansową, to jednak uzyskały niezależność od opieki władz państwowych, która niejednokrotnie była kłopotliwa i ograniczała wolność Kościoła¹⁸.

Wśród instrukcji, jakie abp Zaleski otrzymał na początku swojej misji, było również zadanie przeprowadzenia synodów prowincjalnych¹⁹. W maju 1893 r. przedstawił już konkretne projekty odnośnie mających się odbyć synodów. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary pismem z 11 sierpnia tego

¹⁵ Por. L. P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee...*, s. 50–52.

¹⁶ Por. W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 122–123.

¹⁷ Por. L. P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee...*, s. 52–54.

¹⁸ Por. W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 89–90.

¹⁹ Por. L. P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee...*, s. 54.

samego roku, poinformowała go, że mają one obradować pod jego przewodnictwem od listopada 1893 r. do kwietnia 1894 r. Pierwszy synod prowincjalny odbył się w Bombaju, w dniach od 1 do 24 grudnia 1893 r., następnie w Agra, od 31 stycznia do 14 lutego 1894 r., w Kalkucie, od 19 stycznia do 6 lutego 1894 r., w Madrasie, od 6 do 25 marca 1894 r., w Verapoly, od 30 marca do 15 kwietnia 1894 r. Akty tych synodów zostały zatwierdzone przez Rzym w dwóch fazach. Planowany był też synod na Cejlonie, ale w związku z oczekiwaniem nominacji nowego biskupa, został odroczony. Jednak później już nie powrócono do jego przeprowadzenia. Dokumentacja wspomnianych synodów wskazuje, że miały one ten sam plan, z pewnymi modyfikacjami, jakie nakładały wymagania miejsca, w którym się odbywały. Jak wspomina sam abp Zaleski, wymagało to dość dużo pracy:

Ułożenie szematów dla synodów było niemałą pracą. Były to bowiem pierwsze synody prowincjalne, trzeba więc było prawie całą dyscyplinę kościelną ująć w Indiach, w prawa i statuty²⁰.

Wszystkie synody prowincjalne kończyły się aktem powierzenia tychże prowincji kościelnych Najświętszemu Sercu Jezusowemu, wyprzedzając o siedem lat akt poświęcenia całego świata, polecony przez papieża Leona XIII²¹.

Arcybiskup Zaleski zainicjował też budowę niższych seminariów. Angażował się w promowaniu tutejszej hierarchii oraz duchowieństwa, osobiście konsekrował wielu miejscowych biskupów, tworzył nowe diecezje i wikariaty apostolskie. Starał się nadać lokalny charakter Kościołowi w Indiach, przy jednoczesnej trosce o to, aby nie doznała na tym uszczerbku jedność Kościoła. Był bardzo otwarty na spotkanie z drugim człowiekiem, należącym do innych kultur i religii, pamiętając zawsze o tym, co najważniejsze w misji kapłana, a mianowicie o zbawieniu dusz. Nieustannie podróżował, odbywając liczne wizytacje na podległych mu terytoriach, jak również poza nimi. Odwiedził także Chiny, Japonię, Indochiny, Jawę oraz Filipiny. W trakcie tych podróży misyjnych zbierał materiały i czerpał natchnienie do swojej twórczości literackiej. Ten swoisty wybór pracy bycia ciągle w drodze tłumaczył w następujący sposób:

Tu w moim położeniu, praca prawdziwa robi się tylko jeżdżąc, zwiedzając misje, trzymając się ciągłej styczności z biskupami, z duchowieństwem i ludem. Popchnąć na przód pracę apostolską, zachęcając, dodając odwagi przykładem i słowami, tym, których ciężkiej i na pozór bezowocnej pracy ogarnie zniechęcenie, wzbudzając wreszcie gorliwość, wzmacniając wiarę ludu, a co rzecz ważna, zbliżając ludy te dalekie do Papieża, głowy Kościoła²².

²⁰ W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 95.

²¹ Por. L. P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee...*, s. 54–55.

²² W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 76.

3. Arcybiskup Zaleski jako misjonarz

Arcybiskup Zaleski nie tylko czuł się misjonarzem, ale dokładał wszelkich sił dla rozwoju pracy misyjnej na podległym sobie terytorium. Podczas swoich częstych podróży odwiedzał placówki misyjne, a drzwi jego rezydencji były zawsze otwarte zarówno dla dostojników kościelnych, jak i zwykłych misjonarzy, którzy chętnie go odwiedzali²³. Narzędzia dla szerzenia świadomości misyjnej pośród wiernych stanowiły jego liczne publikacje, jak chociażby biografia apostoła Cejlonu o. Józefa Vaz (1687–1711), czy wydana w 1898 r. w Krakowie książka pt. *O męczennikach w Indiach*. Regularnie pisywał do wydawanego w Krakowie miesięcznika „Misje Katolickie”, które redagował jego przyjaciel ks. Marcin Czermiński SJ. W swoich pamiętnikach wyraził pogląd, że ludzie często mają błędne wyobrażenie o pracy misyjnej, gdzie jeden misjonarz miałby nawracać całe tłumy. Takie zdarzenia były jednak faktami dość rzadkimi. Podkreślał on, że w istocie jest to bardzo mozolna praca, z konkretnymi jednostkami, nie zawsze przynosząca od razu efekty. Zwracał również uwagę na ekonomiczny aspekt działalności misyjnej, do prowadzenia której po prostu potrzebne są pieniądze. Nie tylko na utrzymanie samego misjonarza, ale także na budowę kaplic, szkół, opłacenie katechistów i nauczycieli²⁴. Arcybiskup Zaleski angażował się też bezpośrednio w pracę misyjną. Po swoim przybyciu do Indii i zamieszkaniu w Kandy zgromadził wokół siebie grupę liczącą kilkadziesiąt miejscowych dzieci i młodzieży, których uczył podstaw wiary, a następnie udzielił im chrztu świętego. W 1891 r. osobiście ochrzcił wielu katechumenów w Mangalore²⁵. Do misjonarzy pracujących na podległym sobie terenie pisał listy okólne, zachęcając ich do wyczerpanej pracy oraz udzielając im przy tym konkretnych rad i wskazówek. Zdawał sobie sprawę również z tego, jak wyczerpująca może być działalność misjonarska, dlatego zalecał, by odnawiali nadwątlone siły w sanatoriach oraz poprzez inne formy wypoczynku²⁶. Arcybiskup Zaleski porównywał misjonarzy pracujących w Indiach i sąsiednich krajach do „małej garstki walecznych żołnierzy, mających naprzeciwko siebie trzy potężne i niezliczone wojska: mahometanizm, buddyzm i pogaństwo”²⁷. Myśląc o Polsce i o misjach, niejednokrotnie dawał wyraz swojemu smutkowi, że z Polski wywodzi się tak mało misjonarzy. W swoich opowiadaniach dla młodzieży tak o tym pisze:

²³ Por. tamże, s. 128.

²⁴ Por. tamże, s. 130–131.

²⁵ Por. tamże, s. 133.

²⁶ Por. W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 141.

²⁷ Tamże, s. 143.

Rzecz smutna i godna bliższej uwagi, że Polska tak niewiele daje misjonarzy. A przecież rozkrzewianie wiary naszej świętej jest obowiązkiem każdego narodu i prowadzi za sobą błogosławieństwo Boże. Tysiące misjonarzy rozmaitych narodowości pracuje w krajach pogańskich, a w długich moich podróżach spotkałem jednego Polaka... Polska powinna dawać Chrystusowi Panu większą liczbę apostołów, co wiarę Jego świętą opowiadają poganom. Z tym zejdzcie błogosławieństwo Boże na kraj nasz i na naród. A dzielne to jest życie, ta walka z zatanem, w której na końcu Chrystus zawsze zwycięża²⁸.

4. Powrót do Rzymu

Do Rzymu abp Zalewski powrócił w 1916 r., po prawie 30 latach pracy w Indiach i zaledwie kilka miesięcy przed swoim jubileuszem 25-lecia sakry biskupiej oraz nominacją na delegata apostolskiego²⁹. Papież Benedykt XV mianował go bowiem patriarchą Antiochii na konsystorzu 4 grudnia 1916 r.

Dr George Lerski, mieszkający w Peradeniya niedaleko Kandy na Cejlonie, w liście z 6 lutego 1964 r. skierowanym do ks. Władysława Maleja, stwierdził, że ówczesny gubernator angielski „wygryzł naszego Dostojnego Rodaka, podejrzewając go o antybrytyjskie sympatyzowanie z rewolucyjnymi nastrojami tubylczej ludności”³⁰. Do tej tezy przychylił się także i sam ks. Malej³¹.

Arcybiskup Zaleski zakresem swoich zainteresowań przypominał ludzi renesansu. W szczególny sposób interesował się botaniką, gromadząc wielki zbiór tropikalnych roślin, które przywoził niemal ze wszystkich podróży. Skompletował w ten sposób bogatą kolekcję okazów flory indyjsko-malajskiej, orientacyjnie szacowanych według przedwojennych numerów inwentarzowych na ok. 35–36 tysięcy³². Zbiór ten został umieszczony w Zakładzie Systematyki i Geografii Roślin Uniwersytetu Warszawskiego. Po przywiezieniu kolekcji do Polski była ona znana praktycznie wąskiej grupie specjalistów, dzięki czemu o jej istnieniu nie wiedzieli Niemcy. W czasie II wojny światowej zbiór ukryto w bibliotece Szkoły Głównej Handlowej, a po zakończeniu działań wojennych ponownie umieszczono w Zakładzie Systematyki i Geografii Roślin Uniwersytetu Warszawskiego. Następnie kolekcja została przeniesiona do budynku administracji Ogrodu Botanicznego Wydziału Biologii tegoż Uniwersytetu, gdzie aktualnie się znajduje³³. Nasz bohater nie tylko gromadził egzotyczne rośliny, ale także pisał o nich w swoich

²⁸ Tamże, s. 145–146.

²⁹ Por. L. P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee...*, s. 58.

³⁰ W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 59.

³¹ Por. tamże.

³² Por. L. Karpowicz, *Sylwetka Władysława Zaleskiego...*, s. 513; K. Mączewska, *Flore Tropicale...*, s. 113.

³³ Por. K. Mączewska, *Flore Tropicale...*, s. 112.

książkach o tematyce podróżniczej, opisując przy tym co ciekawsze ogrody botaniczne, które dane mu było odwiedzić.

Kolekcja flory tropikalnej nie była jedyną, którą udało mu się zgromadzić za swojego życia. Stworzył również szczególną kolekcję sztuki azjatyckiej, gdzie eksponowane miejsce zajmowała broń biała. Bardzo ciekawe były jego zbiory dotyczące hinduskiej i buddyjskiej sztuki religijnej. Część tej wspaniałej kolekcji trafiła do Muzeum Narodowego, część do Muzeum Wojska Polskiego oraz do Muzeum Etnograficznego w Warszawie. W 1923 r. abp Zaleski sporządził testament, którego wykonawcą uczynił konsula polskiego w Rzymie. Po jego śmierci miał on zająć jego mieszkanie wraz z całym wyposażeniem, a następnie przekazać je spadkobiercy, którym uczynił swojego siostrzeńca hr. Michała Stanisława Kossakowskiego. To właśnie dzięki jego pomocy udało się przetransportować z Cejlonu, w latach 1923–1924, pozostałe mienie abp. Zaleskiego, którego nie zdążył zabrać z sobą z Kandy. Przy wsparciu Muzeum Narodowego, na początku grudnia 1925 r. hr. Kossakowski przywiózł z Rzymu do Polski dwa wagony kolejowe mieszczące 130 skrzyń z rzeczami zmarłego patriarchy. Część zbiorów trafiła do Muzeum Narodowego do weryfikacji i ewentualnego nabycia, a inna część do Muzeum Przyrodniczego³⁴.

Książd abp Zaleski był niez mordowanym pisarzem, autorem szeregu książek podróżniczo-etnograficznych, jak również poetą. Według jego własnych obliczeń, jego dzieła drukowane obejmują 7761 stron, natomiast w rękopisach pozostało 6896 stron, co razem daje 14651 stron. Swoje opracowania wydawał po polsku, francusku, angielsku i włosku, przy czym wiele polskich tytułów doczekało się przekładów na języki obce. Z publikacji książkowych można wymienić: *Podróż po Indyach w roku 1896* (1897), *Wycieczka do Dardżylingu* (1897), *Podróż po Indo-Chinach, Jawie i wybrzeżach chińskich w roku 1897 i 1898* (1898), dwutomowe pamiętniki *Trzydzieści lat w Indyach i w Azji południowej od 1886 do 1916* (1917–1921). Wśród wydawnictw obcojęzycznych znajdują się: *Voyage à Ceylon et aux Indes* (1888), *Ceylon et les Indes* (1891), *History of Ceylon* (1913), *The Saints of India* (1915), *S. Francisci Xaverii Monita et Exempla, St. Francis Xavier Missionary, The Apostle of Ceylon, Fr. Joseph Vaz, The Missionaries of Today, The Apostle St. Thomas in India, Les Origines du Christianisme aux Indes, The Saints of India, The Martyrs of India, Stories for Indian Boys czy Epistolae ad Missionarios*. Niektóre publikacje drukował pod pseudonimami, w tym *History of Ceylon* z 1913 r. jako G. Francis. Z kolei jako Pierre Courtenay wydał kilka książek przygodowych dla młodzieży, jak np. *La decouverte de l'Atlantide, L'Île Deserte*³⁵.

³⁴ Por. K. Mączewska, *Flore Tropicale...*, s. 111–112.

³⁵ Por. L. P. Kierkels C.P., *Golden Jubilee...*, s. 57; W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 12–36.

Arcybiskup Zaleski pozostał w Rzymie do swojej śmierci. Zmarł 5 października 1925 r. Pochowano go najpierw w kaplicy Kongregacji Rozkrzewiania Wiary, a następnie przeniesiono na rzymski cmentarz *Campo Verano*. W 1956 r. zgodnie z życzeniem arcybiskupa jego kości spoczęły w Kandy na Cejlonie, gdzie znajdowało się Papieskie Seminarium, które wybudował. Ale kiedy uczelnię przeniesiono do Pune w Indiach, również doczesne szczątki ks. Zalewskiego tam powędrowały i zostały złożone w kaplicy seminarystycznej w 1957 r. Nad grobem swojego zasłużonego dla Kościoła rodaka modlił się papież Jan Paweł II podczas swojej pierwszej pielgrzymki do Indii, 10 lutego 1986 r., w ostatnim dniu jej trwania. Jeszcze jako metropolita krakowski, Karol Wojtyła, napisał 1 grudnia 1964 r. wstęp do książki ks. Witolda Maleja, poświęconej abp. Zaleskiemu. Wydaje mi się, że poniższe słowa pochodzące ze wspomnianego wstępu mogą być doskonałym podsumowaniem życia wielkiego Polaka:

A równocześnie tę swoją pierwszą Ojczyznę arcybiskup Zaleski wszędzie nosi ze sobą, bo nosi ją w sobie. Przebija z jego postaci nie tylko pamięć o dalekiej Polsce czy Żmudzi, nie tylko miłość do nieobecnych rodaków, ale przebija właśnie wszędzie jego własna polskość. Nie czuć w arcybiskupie żadnego odejścia od tego, co jest właściwe dla życia polskiego, dla ducha polskiego, a nawet po prostu dla temperamentu polskiego, nie czuć w nim ani śladu „wynarodowienia”. Wręcz przeciwnie, jakaś mickiewiczowska czy też sienkiewiczowska postać przemawia do nas co krok całą swojskością i autentyzmem własnego sposobu myślenia, odczuwania, przeżywania, i działania. Daleka Ojczyzna jest w nim stale obecna poprzez jego żywiołową polskość, której ani oddalenie w przestrzeni i w czasie, ani stanowiska, jakie zajmował, nie rozcieńczyły w żaden sposób. Odnosi się wrażenie, że jest wolny od kompleksu wygnańca czy emigranta, natomiast wszędzie jest u siebie, bo jest sobą³⁶.

Zakończenie

Patriarcha Zaleski swoje powołanie misyjne w szczególnie sposób odkrył i realizował w Indiach. Nie tylko że sam uważał się za misjonarza, ale wagę misji podkreślał na każdym kroku i konkretnie je wspierał. Także osobiście angażował się w głoszenie Ewangelii oraz udzielał chrztu tym, którzy pragnęli stać się chrześcijanami. W swoich licznych publikacjach starał się mobilizować wiernych do pomocy misjom. Po powrocie do Rzymu, jego misjonarska natura nie znosiła bezczynności. Chciał nawet udać się na misje do Afryki i taką prośbę przedstawił też Ojcu św., jednak ze względu

³⁶ W. Malej, *Ks. W. M. Zaleski...*, s. 8.

na wiek nie została ona uwzględniona. W swoich licznych pismach o tematyce misyjnej podkreślał, że obowiązek ewangelizacji wynika z samej natury Kościoła.

Bibliografia

Jagodziński H. M., *Historia i współczesność papieskiej dyplomacji*, „Studia Sandomierskie”, 15 (2008), z. 4, s. 75–94.

Karpowiczowa L., *Sylwetka Władysława Zaleskiego (1852–1925) na tle jego zainteresowań botanicznych*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 14 (1969), nr 3, s. 513–518.

Karpowiczowa L., *Władysław Michał Bonifacy Zaleski*, w: *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, Warszawa 1987.

Karski K., *Zaleski, Vladislaus*, w: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon (BBKL)*, Band 14, Bautz, Herzberg 1998, s. 335–336.

Kierkels L. P. C.P., *Golden Jubilee of the Apostolic Delegation of the East Indies (1884–1934) Retrospect and Prospects*, Bangalore 1934.

Malej W., *Działalność prawna patriarchy Zaleskiego*, „Prawo Kanoniczne”, 7 (1964), nr 3–4, s. 168–183.

Malej W., *Ks. W. M. Zaleski, delegat apostolski Indii Wschodniej, arcybiskup Teb, patriarcha Antiochii*, Roma 1965.

Malej W., *Patriarch Ladislas Zaleski – Apostolic Delegate of the East Indies*, by the Rev. Dr. Witold Malej. Ed. Fr. Theodore A. Pereira, Bombay 1965.

Mączewska K., *Flore Tropicale. Kolekcja ikonograficzna Władysława Michała Zaleskiego w Ogrodzie Botanicznym Wydziału Biologii Uniwersytetu Warszawskiego*, „Muzealnictwo”, 55 (2014), s. 107–117.

Miklaszewski A., *Polacy w historii i kulturze krajów Europy Zachodniej. Słownik biograficzny*, red. K. Kwaśniewski i L. Trzeciakowski, Poznań 1981.

Prokop K. R., *Polscy kardynałowie*, Kraków 2001.

Słabczyński W., *Polscy podróżnicy i odkrywcy*, Warszawa 1988.

Summary

ARCHBISCHOP WŁADYSŁAW ZALESKI THE MISSIONARY OF THE EAST INDIES

The author of the article is presenting the figure of Władysław Michał Bonifacy Zaleski (1852–1925), who was a Catholic archbishop, Apostolic Delegate to the East Indies and Latin Patriarch of Antioch, as a missionary.

Archbishop Zaleski was born on 26 May 1852 in Wielona, presently Lithuania, in a noble Polish family. He was the son of Leon Zaleski and Gabriela of Dombrowicz. In 1880 he joined the Warsaw Theological Seminary, and in 1881 he moved for further studies to the Pontifical Academy of Ecclesiastical Nobles, where he received diplomatic training, and contemporary to the Pontifical Gregorian University in Rome, where he obtained a doctorate in Theology. He received the priestly ordination in 1882 in Florence. In 1885 he was sent on a diplomatic mission to Spain, and a year later for the first time he went to the East Indies, accompanying Archbishop Antonio Agliardi, the first Apostolic Delegate to India. In 1887, Pope Leo XIII appointed him as his personal representative to the 50th anniversary of the reign of Queen Victoria. For a time, he remained employed in the Roman Curia, as consultant for Eastern affairs at the Congregation for the Propagation of the Faith (*Propaganda Fide*). From 1889 to 1890 Msgr. Zaleski worked at the Apostolic Nunciature in Paris. In 1890 he returned to India, where on 5 March 1892, he replaced Archbishop Andrea Aiuti as the Apostolic Delegate of the East Indies. Along with the nomination for the Apostolic Delegate in the East Indies, Msgr. Zaleski was elevated to the dignity of Archbishop and was appointed as the Titular Archbishop of Thebes.

Archbishop Zaleski ended his mission in India in 1916. After returning to Rome he was nominated as the Patriarch of Antioch by Pope Benedict XV. Archbishop Zaleski was in Rome for the rest of his life, where he died on 5 October 1925.

In India, he was engaged in promoting the local hierarchy and clergy, he personally consecrated many local bishops, created new dioceses and apostolic vicariates. He sought to give a local character of the Church in India, while at the same time ensuring that the unity of the Church was not compromised. He was very open to meeting people belonging to other cultures and religions, always remembering what is most important in the priest's mission, namely the salvation of souls. He was a perpetual traveler, traveling constantly on his territories as well as outside. He also visited China, Japan, Indo-China, Java and the Philippines.

Patriarch Zaleski's missionary vocation was particularly discovered and realized in India. Not only did he consider himself a missionary, but he emphasized the importance of mission at every step and specifically supported them. He also personally engaged in the preaching of the Gospel and baptized those who wished to become Christians. In his numerous publications he tried to mobilize the faithful to help the missions. Upon his return to Rome, his missionary nature was inactive. He even wanted to go to Africa for missions, and he asked the Holy Father for it, however, because of his age, his request was not taken into account. In his many missionary writings, he emphasized that the duty of evangelization is the very nature of the Church.

Keywords: Władysław Zaleski, missiology, Indies

Słowa kluczowe: Władysław Zaleski, misjologia, Indie

Ks. dr Henryk M. JAGODZIŃSKI – ur. w 1969 r. w Małogoszczu. Ukończył WSD w Kielcach. Uzyskał doktorat z zakresu prawa kanonicznego na Papieskim Uniwersytecie Świętego Krzyża w Rzymie oraz ukończył Papieską Akademię Kościelną. Od 2001 r. w służbie dyplomatycznej Stolicy Świętej. Pracował kolejno w Nuncjaturach na Białorusi i Chorwacji, a następnie w Sekcji do Spraw Relacji z Państwami Sekretariatu Stanu Stolicy Apostolskiej w Watykanie. Od 6 września 2015 r., pełni służbę jako radca Nuncjatury Apostolskiej w Indiach. Autor książek: *Il diritto amministrativo della Chiesa nella letteratura canonistica polacca*, Roma 2002; *Na przedmurzu chrześcijaństwa. Błogosławiony Kardynał Alojzje Stepinac i Chorwacja*, Kielce 2009; *By łamać chleb i składać dziękczynienie. Kapłaństwo w pismach niektórych Ojców Apostolskich*, Kielce 2010; *Polskie drogi nadziei*, Kielce 2010; *Zarys historii Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej*, Kielce 2013; *Wiara kapłana*, Kraków 2014; *Historie indyjskie*, Kraków 2017. Autor artykułów publikowanych m.in. w „Kieleckich Studiach Teologicznych”, „Studiach Sandomierskich” i „Ius Ecclesiae”.

